

PROBLEMI INFORMATIZACIJE SLOVENIJE

Povzetek: Stopnja informatizacije postaja ključna dimenzija primerjalnega ocenjevanja razvitosti postindustrijskih družb. Slednja je v veliki meri odvisna od politik informatizacije na različnih teritorialnih ravneh. V članku analiziramo stanje informatizacije v Sloveniji. Naša ocena temelji na preučitvi izjavljanj in delovanja reprezentativnih akterjev politične oblasti, analizi oglasov in sekundarni analizi empiričnih podatkov. Ugotovljamo, da v Sloveniji nimamo politik informatizacije kot sestavnih delov razvojnih strategij. Informatizacija se dogaja stihijsko in temelji na interesih in potrebah posameznikov. To je tudi poglavitni razlog za zaostajanje pri uvajanju telestoritev in teledela. Glede na trenutno situacijo in trenutne prevladujoče razvojne politike ne moremo govoriti o Sloveniji kot o informacijski družbi.

Ključni pojmi: informatizacija, politike, družbeni razvoj, Slovenija, internet, telestoritve, teledelo

1082

Uvod

O bodočih strategijah informatizacije Slovenije kot o eni od nujnih nalog razvojno usmerjene politike se pri nas skorajda ne govori, kaj šele razpravlja in polemizira, zato je namen tega kratkega prispevka predstavitev pogleda na trenutno stanje informatizacije Slovenije. Pri tem izhajamo iz konkretne problematike na področju politik informatizacije, iz spoznanj raziskav Raba Interneta v Sloveniji (glej www.ris.org) in iz spoznanj lastnega raziskovalnega dela.

Ker vprašanje informatizacije tako po obsegu možnih scenarijev kot tudi po številu že obstoječih in potencialnih problemov pri realizaciji scenarijev presega obseg tega besedila, bomo pri obravnavi tematike poskušali opozoriti le na - po našem mnenju - ključne trende in z njimi povezane probleme. Pri orisu dogajanj na področju informatizacije tako ne izhajamo iz parol za področje informatizacije zadolženih birokratov ter iz v osnutku zakona o telekomunikaciji predstavljenih idej, ampak iz informacijske prakse, ki jo kot sociologi, ki se primarno ukvarjamo s sociologijo kibernetnega prostora oziroma družbeno-prostorskimi implikacijami interneta, zaznavamo v praksi.

* Mag. Franc Trček, raziskovalec na Fakulteti za družbene vede.

Odsotnost razvojnih strategij informatizacije

Po objavi spoznanja v poletnih mesecih I. 1999 v dnevnem časopisu, da nas nekatere baltiške države, ki pripadajo isti tranzicijski skupini držav, prehitevajo glede nekaterih najosnovnejših indikatorjev informatizacije (npr. glede števila "hostov" na 1000 prebivalcev¹), se je državna izvršilna oblast odzvala z informacijo, da bo v tujini oziroma pri tujih strokovnjakih naročila strategijo informacijskega razvoja Slovenije. Ta novica je šla mirno mimo domačih strokovnjakov, ki se ukvarjamo s to problematiko. Edina izjema je bil komentar Melite Zajc v Mladini.

Če sprejemamo dolgoročne razvojne trende odpiranja oziroma globalizacije znanosti, ne moremo imeti nič proti odpiranju slovenske znanosti. Je pa izjava reprezentativnih akterjev političnega sistema smešna, če že ne tragična, saj se očitno domače znanstveno-raziskovalno delo pojmuje le kot avtopoetični sistem, katerega spoznanja niso uporabna na medsystemski ravni. Čeprav obstajajo domači strokovnjaki mednarodnega ugleda in izkušenj, ki organizirajo in vabijo v naš ožji prostor vrhunske tuje strokovnjake (na primer profesor Gričar s svojo ekipo sodelavcev), in tudi empirični raziskovalci vsakdanjega življenja v kibernetskem prostoru (v mislih imamo seveda projekt Raba Interneta v Sloveniji), ki po metodološki in vsebinski plati ter nenazadnje tudi po obsegu in kontinuiteti sodijo med tri, štiri najbolj relevantne kontinuirane empirične raziskave te vrste v svetovnem merilu, smo očitno premalo strokovni, da bi lahko napisali nacionalno informacijsko strategijo.

Če akterji (delanja) politike in s tem tudi snovalci razvojnih scenarijev pozabljajo ob omenjenih eminentnih projektih tudi na nekoliko manj uspešne in prodorne raziskovalce, ki jih nenazadnje vzdržujejo s proračunskim denarjem, je pa razvojno nedopustno, da je obzorje razvojnega razmišljanja nasploh v Sloveniji še izrazito predinformacijsko.

Lep primer je delovna verzija Prostorske politike Republike Slovenije, ki naj bi bil eden od osnovnih dolgoročnih razvojnih dokumentov. Po natančnem večkratnem branju delovne verzije smo ugotovili, da gre za izrazito predinformacijsko naravnani dokument, ki pri načrtovanju bodočih scenarijev prostorskega razvoja Slovenije ne upošteva razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologij kot potencialne gonilne sile pri bodoči družbeno-prostorski organizaciji.² Osnutek se zadovolji s skorajda že "mitično paradigmo" avtocestnega omrežja kot edinega razvoja ključnega projekta.

V samem besedilu tako ne zasledimo problematizacije dologoročnih trendov deindustrializacije, prostorske deagregacije ali celo delokalizacije delovnih procesov ter na potencialno množico telestoritev ali razprav o teledelu in "24-urni družbi" (glej Kreitzman, 1999) kot izhodišč za bodoče načrtovanje družbeno-prostorskega razvoja. Vsi ti trendi seveda vplivajo tudi na spreminjanje vzorcev poselitve ter vzorce prostorsko-časovne organizacije družbenega delovanja, ki bi seve-

¹ Pri tem metodologi opozarjajo, da je podatek o številu "hostov" lahko varljiv, ker je lahko na enem računalniku tudi večje število IP naslovov, ki lahko povzročijo "napitnjene" številke.

² Ko smo se lotili štetja omenbe informatizacije v besedilu smo ugotovili, da se ta pojavlja v pet in pol vrsticah v približno štirideset strani obsegajočem dokumentu.

da morali biti tako izhodišče pri snovanju politike prostorskega razvoja kot tudi zeleni cilji bodoče družbeno-prostorske organizacije.

Podobnih evidentnih primerov je še ogromno. Eden takih je na primer tudi dejstvo, da je Ministrstvo za promet in zveze prevzela politična stranka, ki v trenutku prevzema ni imela svoje predstavitvene strani. To bi bilo v razvitih političnih sistemih seveda nedopustno (glej Rash Jr., 1997), kako naj se neka izvršilna oblast uspešno ukvarja s problematiko informatizacije, če sama ni informacijsko pismena na rudamentalni ravni? Problematično pa je tudi samo poimenovanje ministrstva. To kaže na predinformacijsko naravnost, ki postavlja v ospredje promet kot ključni razvojni problem in uporablja zastarelo sintagmo "zveze" za vse ostalo, kar je v pristojnosti resorja.³

Čeprav se pri razpravah o informatizaciji pogosto operira s sintagmami o sproščanju trgov, dopuščanju podjetniških samoiniciativ, globalnem odpiranju ..., ostaja dejstvo, da so dosedanje uspešne zgodbe o informatizaciji posledica ali nacionalnih ali regionalno-lokalnih oziroma mestnih zavestnih političnih odločitev. Seveda so te uspešne zgodbe prerasle v začetnih scenarijih začrtane okvire (naj izrazitejši primer tega je vsekakor internet sam), vendar so v izhodišču imele izdatno podporo političnih elit. Tako lahko rečemo, da so uspešno delujoče tako imenovane (lokalne) virtualne demokracije (kot so na primer: Santa Monica Public Electronic Network, De Digitale Stad Amsterdam, Manchester HOST, Berlin City Information System, IperBoLE - Internet for Bologna and Emilia) posledica sodelovanja med informatizacijsko naravnano lokalno oblastjo ter kibernetiskimi subkulturami in znanstveniki z regionalnih univerzitetno-raziskovalnih centrov.⁴ Ob tem dejstvu pa je že vsaj od prepogosto omenjanega in citiranega Bangelmanovega poročila (1994) tudi jasno, da je informacijsko zaostajanje Evrope za ZDA in nekaterimi azijskimi državami predvsem posledica politične nefleksibilnosti. Slovenija tako sledi tem evropskim vzorcem zaostajanja, namesto da bi jih preseгла. Da je to mogoče, kaže primer Irske, ki je bila tako glede informatizacije kot tudi glede kakovosti življenja pred desetletjem na periferiji Evrope, sedaj pa velja glede razvoja info-gospodarstva za vodilno državo v Evropi.

Paternalističnost in seksističnost pogleda na informatizacijo v reklamah in časopisih

Za razumevanje odnosov do informatizacije v vsakdanjem življenju oziroma za razumevanje prevladujočih pogledov glede informatizacije v domači občini in politični javnosti je vsekakor primerna analiza spremljanja te tematike v množičnih medijih, ki so pač vedno bolj dejanski kreatorji "javnega mnenja". Tako na osnovi naše analize ugotavljamo, da se predinformacijska miselna shema pojavlja tudi v propagandnih sporočilih in v spremljanju novih trendov na področju infor-

³ Članek je nastal pred jesenskimi državno zbornimi volitvami in pojavom ideje o ministrstvu za informacijsko družbo.

⁴ Podrobnejšo analizo uspešnih primerov tako imenovane lokalne virtualne demokracije lahko zainteresirani bralec prebere v tekstu, ki je bil objavljenem v Družboslovnih razpravah (glej Trček 1997).

matizacije v tiskanih medijih. Pogosto so ti pogledi tudi izredno paternalistični in seksistični.

Oglejmo si le nekaj vsem najbolj znanih primerov. Začnimo kar pri sintagmi "Svetova sta dva!", ki je bila osrednji moto propagandnih sporočil SIOL-a kot nacionalnega internet ponudnika v letu 1999. Sama sintagma asociira na neko razdvojenost, na neki drugi, novi, lepši, drugačni, celo sanjski svet. To drugačnost, preklop poudarja tudi reklamni spot v stilu Tomb Rider in plagiatom Lare Croft kot prinašalke jabolka. Dejstvo pa je, da gre v informacijsko najrazvitejših okoljih za oblikovanje enotnega prostorsko-informacijskega okolja, za info-svet, za nova tehnomenista, ki kombinirajo spoznanja urbanistične in informacijske stroke v načrtovanju novih prostorov družbenega delovanja (več o tem v Downey & McGuigan (Ed.), 1999). Vendar nacionalni telekomunikacijski monopolist v pretežni lasti države, katerega hčerinska firma je SIOL, razvoja informatizacije ne pojmuje tako holistično, ampak izpostavlja očitno značilni slovenski razvojni problem - sintagmo razlikovanja.

Enako se dogaja tudi pri propagiranju ISDN tehnologije, mobilne telefonije in telefonije nasploh. Celó več, ti oglasi so pogosto zelo žaljivi do potencialnih uporabnikov že na ravni neupoštevanja trendov spreminjanja življenjskih stilov. Tako na primer reklamno sporočilo, ko informacijsko uspešni mladenič razlaga "svoji Ani" dobrobiti ISDN tehnologije, postavlja "njegovo Ano" v položaj neke informacijsko inferiorne ženske. Kot da si ženske ne morejo predstavljati, kakšen napredek je ISDN! Skoraj odveč je tukaj pripomniti, da feministična sociologija kibernetnega prostora evidenčno kaže, da je takšen "info-macho" pristop pomemben dejavnik k podzastopanosti žensk v kibernetnem prostoru (več o tem glej v Oblak, 1998).

Podobno je s primerom spota očeta, ki ne more uspravati dojenčka. Zadeva seveda cilja na preprosto in uspešno preverjeno marketinško potezo zbujanja primarnih čustev. Vendar je tudi v Sloveniji evidenten trend, vsaj pri mlajših generacijah staršev, da očetje niso več tako nerodni oziroma starševsko nesposobni. Glede na trende spreminjanja življenjskih stilov, ki jih naši oglaševalci očitno ne poznajo, je reklamni spot seveda zgrešen.

Nerazumevanje uspešnih politik informatizacije na ravni reklamnih strategij smo opazili tudi v razgovoru z najuspešnejšimi domačimi oglaševalci v oddaji Cickak na drugem programu RTV Slovenije (sobota, 16. oktober, 1999, ob 22:00). Gostja razgovora je bila tudi predstavnica marketinške agencije, ki je pripravila niz oglasov za "Mobi". Povedala je, da so bili začudení, ko so v naročeni raziskavi o priljubljenosti oglasov ugotovili, da najvišje kotirata spota z nastopajočimi starejšimi upokojenci. Naknadno so prišli do sklepa, da je to zato, ker so slednji običajno tudi v oglaševanju pojmovani kot izključena kategorija. Pričakoval pa bi, da so načrtovalci propagandne akcije to predvidevali že v izhodišču, na osnovi ali komparativnih analiz politik informatizacije ali posvetovanj s strokovnjaki, ki se s to problematiko ukvarjajo. Na osnovi spoznanj o informacijsko izključenih slojev v informacijsko razvitejših državah, pa bi v samih oglaševalskih akcijah usmerjali oglaševanje tudi na te ciljne skupine.

Podoben primer je tudi medsebojno "nagajanje" med Telekomom in Arnesom, posledica pa je predvsem počasnost in nedelovanje akademskega omrežja. Glavni

vzrok je seveda v kratkoročni profitni naravnosti nacionalnega telekomunikacijskega operaterja. Kljub samoreferenčnosti sistemov v visoko razvitih družbah je zadeva nerazumljiva, saj gre pri obeh akterjih za istega večinskega lastnika - državo. Slednja s tem, da zakonsko ne izključi takšne možne spore in jih, ko se pojavijo, ne rešuje, kaže na predinformacijsko miselnost za področje telekomunikacij in informatizacije odgovornih birokratov.

Nekritičen in razvojno neproblematičen odnos do vprašanj, povezanih z informatizacijo, zasledimo tudi v časopisju, kjer prevladujejo pretežno opisi novitet, ki jih "neodvisni" novinarji tehnoloških uredništev⁵ dobijo na posodo v testiranje ter povzetki udeležb na tujih poslovnih konferencah. Pri tem dobi bralec vtis, da je prevladujoče mnenje novinarjev, kupi si novo, drago zadevo, skratka zadnji hit, in s tem si rešil problem informatizacije. Delno se takšna penetracija ciljne javnosti izraža tudi v relativno dobri informacijski opremljenosti tako delovnih organizacij kot gospodinjstev. Seveda pa ostaja odprto vprašanje izkoriščenosti teh "delovnih sredstev" tako na individualni ravni kot na ravni regionalnih ekonomij in na ravni nacionalne ekonomije.⁶

Če pa že naletimo na kašen kritični članek, je ta bolj posledica križanja interesov in mogoče osebnih zamer. Lep primer tega je sesuvanje projekta Raba interneta v Sloveniji s strani (glede problematike informatizacije) "vsevedega" kolumnista. Če že od kolumnista ne moremo pričakovati bolj poglobljene študije, kaj RIS sploh je oziroma koliko pomeni tudi nam ostalim raziskovalcem kibernetnega prostora, je gotovo nedopustno, da vodilni dnevnik privoli v takšno kar počez blatenje pretežno voluntaristično delujočih sodelavcev projekta.

Mogoče se bralcu zdijo analize naštetih najbolj značilnih primerov ter kritike oglaševanja informatizacije in novinarskih praks preveč pikolovske, vendar, dokler še živimo v pretežno komunikacijsko-informacijsko (pravno zaščiteni) monopolni državi, menimo, da je minimalna zadeva, ki jo hočemo, nekoliko bolj senzibilen, z dogajanjem seznanjen monopolist. Kot kažejo rezultati analize, ne gre le za prevladovanje predinformacijske miselnosti pri politikih in oglaševalski stroki, ampak tudi za nerazumevanje dolgoročnih razvojnih trendov, sprememb, ki se dogajajo na ravni vsakdanjega življenja v razvitih urbanih okoljih. Nenazadnje pa se je potrebno zavedati, da so oglasi vedno bolj kreator javnega mnenja in gotovo precej odmevnejši kot znanstveni elaborati.

Informatizacija brez informatizirane ponudbe

Stopnjo dejanske informatizacije v Sloveniji lahko dokaj natančno identificiramo. Predvsem na osnovi raziskav Raba interneta v Sloveniji in na osnovi nekaterih drugih raziskav (SJM, MEDIANA...) oziroma statističnih indikatorjev.

Povečevanja množičnosti uporabe interneta v zadnjih sedmih, osmih letih je potekalo nekako v treh valovih. Prvi val so setavljali pretežno študenti in zaposle-

⁵ *Občasni sodelavec tehnološkega uredništva našega vodilnega dnevnika mi je to komentiral dobesedno, "kaj pa je lepšega, kot da te kakšen Siemens teden dni časti in razvaja".*

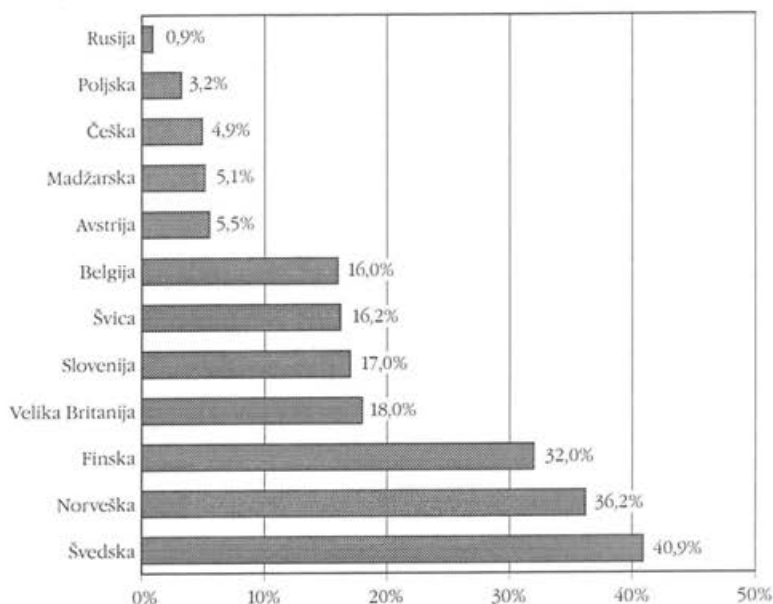
⁶ *Razprava o obsedenosti z novimi, tehnično dovršenimi izdelki kot prevladujoča potrošniška patologija tranzicijski družb pa presega okvire naše razprave.*

ni v akademskih ustanovah, ki jim je bil omogočen brezplačen dostop prek ARNES-ovih strežnikov. Temu se je nekje v letih 1995-96 pridružil drugi val uporabnikov, ki so ga pretežno sestavljali srednješolci in osnovnošolci, kar je bila posledica uspešno izvedenega programa računalniškega opismenjevanja. Tako so imeli po podatkih ankete RIS med šolskimi zavodi, ki je potekala že tretjič v juniju 1998 in so vanjo vključeni vsi šolski zavodi v Sloveniji, "dostop do interneta 81% vseh šolskih zavodov, kar je za tretjino več kot lani, nadaljnjih 10% pa dostop načrtuje. Največji delež zavodov z dostopom je med srednjimi šolami, kjer je že lani presegel 90%, delež osnovnih šol pa skokovito narašča, saj je od četrte leta 1996 lani presegel polovico, letos pa je dosegel 86%".

Med uporabniki drugega vala je bilo že nekaj uporabnikov, ki so za dostop uporabljali komercialne ponudnike, ter uporabnikov, ki so dostopali do interneta iz službe. V tretjem valu pa v zadnjih dveh letih dobivamo bolj pestro demografsko strukturo uporabnikov in naraščajoči delež dostopov od doma. Tako je delež šola-joče se populacije padel pod polovico, vendar še vedno predstavlja največjo skupino uporabnikov.

Rezultati novejših sondaz razširjenosti in uporabe interneta (Slovensko javno mnenje, junij 1999; Mediana, prvo polletje 1999; RIS, 1999) kažejo, da ima dostop do interneta 17% procentov slovenskih gospodinjstev. Ocene števila uporabnikov, ki so kadarkoli uporabljali internet, pa se med posameznimi raziskavami razlikujejo. RIS je pri mesečnih sondazah naraščanja števila uporabnikov interneta zaznal izraziti porast v prvi polovici leta 1999, ki pa se je v jesenskem času nekoliko umrli, vendar ocenjujejo, da je Internet uporabljalo že več kot 450.000 oseb.

Graf1: Delež populacije z dostopom do interneta

Vir: *The Economist*, RIS

Po podatkih raziskave Osebna uporaba IT v Si in EU pa Slovenija izstopa glede števila gospodinjstev z osebnimi računalniki (42,1%). Prav tako je opazen izraziti porast števila uporabnikov mobilne telefonije v letošnjem letu.⁶ Pri tem je zanimivo, da se ena od prevladujočih praks uporabe interneta prenaša tudi na področje mobilne telefonije. Tako imenovana SMS sporočila v kibernetnem prostoru mobilne telefonije lahko pojmujeemo kot asinhroni nadomestek IRC-u kot sinhronem komunikacijskem kanalu.⁸

Glede na demonopolizacijo trga mobilne telefonije in s tem povezanega zniževanja cen, lahko predvidevamo še nadaljnje hitro povečevanje števila uporabnikov mobilne telefonije, kar nenazadnje kaže tudi trenutno preseganje povpraševanja nad ponudbo cenejših oblik naročniških razmerij. Če temu še dodamo, da je skoraj polovica gospodinjstev (45,8 %) priključena na kabelska omrežja⁹, ki so lahko tudi nosilci (nekajkrat hitrejšega) dostopa do interneta, ter ugotovitev anket RIS-a: "število oseb, ki o uporabi interneta še ni razmišljalo, se je torej v enem letu zmanjšalo na polovico aktivne populacije", lahko rečemo, da situacija ni tako slaba oziroma je pričakovana.

Razvojno problematično pa je dejstvo, da prihajamo v stadij, ko se bo zapolnila populacija potencialnih uporabnikov interneta, kar so napovedovale že lanskoletne raziskave. Če gledamo na razvoj informatizacije nekoliko širše oziroma če vključujemo kot uporabnike celotno funkcionalno pismeno populacijo ne glede na starost, lahko predvidevamo upočasnitev rasti novih uporabnikov in približevanje števila uporabnikov interneta številu uporabnikov računalniške opreme nasploh, kar predstavlja nekeje eno tretjino aktivne populacije oziroma eno četrtno celotne populacije.

Ob tej zapolnitvi pride do izraza manko informatizacijske politike, ki bi zajela ostale sloje, ki so ali informacijsko še nepismeni ali pa celo odklonilni do informatizacije. Pri analizah uvajanja lokalnih virtualnih demokracij, se je ravno moment pomanjkanja strategij za mobilizacijo teh informacijsko izključenih slojev pokazal za kritični moment pri presejanju sicer značilnih demografsko-strukturnih karakteristik siceršnih uporabnikov¹⁰ (Loader (ur.), 1997, Tsagarousianou idr., 1998, Downey & McGuigan (ur.), 1999).

⁶ Po podatkih Mobitela je število uporabnikov njihovih omrežij februarja letos naraslo na 700.000 uporabnikov, kar pomeni skoraj štirikratno povečanje števila uporabnikov v enoletnem obdobju.

⁸ Po podatkih, ki jih navaja Mladina (6. 3. 2000, str. 13) "naj bi 700.000 Mobilnetovih naročnikov poslalo 720.000 SMS-sporočil na dan". Redni naročniki jih v povprečju pošiljajo po 12 na mesec, uporabniki mobi paketov pa po 16. Ob uporabi celotnega nabora alfanumeričnih znakov, se je pošiljanje SMS sporočil razvilo v novo obliko urbanega "ljudskega" pesništva, ki ga po vsebini in duhovitosti lahko primerjamo z grafiti. Vsebinsko in obliko sporočil pa bi bilo potrebno preučiti v študiji primera.

⁹ Izkoriščanje kabelskih sistemov za cenovno ugoden in hitrejši dostop do interneta je trenutno glede na relativno visoko število gospodinjstev s priključki na kabelsko omrežje slabo. Izstopata lokalno-regionalna primera Žirovnice in Radovljice. V določenih primerih starejših omrežij je seveda problem, da slednja niso prilagojena za dvosmerno komunikacijo. V zadnjem času pa prihaja do povezovanja manjših kabelskih operaterjev z novonastalo družbo Telemach, ki obljublja do konca leta 2000 "stortitev neomejenega, cenovno ugodnega, izredno hitrega dostopa do interneta omrežja Telemach", kar pa se vedno bolj kaže kot preuranjena utopična obljuba.

¹⁰ Prevladujoči moški, nadpovprečno izobraženi, z dobrimi dohodki, zaposleni v informatiziranih sektorjih.

Najmanj problematični so mlajši sloji prebivalstva, ki jemljejo informacijsko pismenost kot nekaj samoumevnega in predstavljalo tudi dejansko največji delež "naravnega prirastka" med novimi uporabniki v zadnjih petih letih. Je pa presenetljivo in zaskrbljujoče, da se, ob relativno dobri računalniški opremljenosti šolskih zavodov, internet ne vključuje v izobraževalni proces, razen pri pouku računalništva. Bolj problematični so drugi še neinformatizirani sloji, ki se običajno tudi prekrivajo s sicer družbeno depriviligiranimi sloji, kot so na primer starejši, gospodinje, hendikepirani, etnične manjšine, nižje izobraženi.

Bolj pesimistična in razvojno kritična pa je situacija, če analiziramo ponudbo, ki je prisotna v slovenskem kibernetnem prostoru. Še vedno gre za prevladovanje societalnih potreb med uporabniki kibernetnega prostora, skratka za neformalna druženja, sinhrona in asinhrona klepetanja. Če smo nekoliko anarhistični, lahko rečemo, da ponudniki dostopa do interneta živijo od naših prostočasovnih dejavnosti v kibernetnem prostoru, ker sami ponujajo zelo malo vsebin na internetu. Tako vsakdanje dogajanje v kibernetnem prostoru oblikujemo predvsem sami z malimi in velikimi kibernetnimi prijateljstvi in poznanstvi.

Seveda je potrebno ohranjati to kibernetno (sub)kulturno pluralnost, vendar bi bilo potrebno razvijati tudi tako imenovano elektronsko poslovanje, nakupovanje in bančništvo. Tako na primer po rezultatih ankete RIS-podjetja, ki je bila izvedena v decembru 1998, ugotavljamo, da je v praksi zelo malo elektronskega poslovanja med podjetji. Tam, kjer že obstaja, je to večinoma poslovanje s tujino. Izstopala je izmenjava podatkov v elektronski obliki (RIP) med podjetji in Agencijo za plačilni promet. Pa še v tem primeru je nad 40% tistih, ki so izmenjevali podatke z APP prek disket. Ob tem ima večina podjetij ob prevladovanju klicnega dostopa zmogljivost manjšo od 64Kb/s, a jih le tretjina razmišlja o hitrejši internet povezavi. Glede predstavitve podjetij pa jih od tistih, ki jo že imajo (1/2 velikih, 1/3 srednjih, 1/5 malih in 1/10 najmanjših podjetij), le tretjina strani ažurira tedensko. Lahko pa pripomnimo, da bi bil ta delež ob testiranju gotovo še nižji.

Po najnovejših podatkih ankete RIS99 podjetja, ki je bila izvajana v decembru, ugotavljajo, da so podjetja v letu 1999 preseгла načrte iz leta 1998 o dostopu do interneta. Če pa primerjamo podatke o dostopu do interneta s podatki o elektronskem poslovanju, vidimo, da slednje predstavlja kritični element pri informatizaciji gospodarstva.

Po rezultatih RIS WWW ankete (junij/julij 1998) pa se le tretjina anketirancev zanima za elektronsko nakupovanje. Pri tem lahko pripomnimo, da gre pri WWW anketi za pogoste uporabnike interneta. Od aktivnih (mesečnih) uporabnikov Interneta (približno 200,000) jih je le "petina ali nakupovala po internetu ali se informirala o izdelkih". Nakup pa je dejansko opravila le destina. Vrednost nakupa pa znaša povprečno 30.000 SIT. Ob tem je potrebno pripomniti, da je v Sloveniji po internetu nakupovalo le 15% anketirancev v WWW anketi ter da so pri tem v večini primerov plačali naročeno po povzetju. Tri četrtine celotne vrednosti nakupov je bilo opravljenih v tujini. Ankete gospodinjstev v jeseni 1999 pa kažejo, da Slovenija ob sledenju penetracijskemu tempu na področju interneta izrazito zaostaja v elektronskem nakupovanju.

Tabela 1: Uporabniki interneta in E-aktivni uporabniki interneta

	Uporabniki v aktivni populaciji	E-aktivni uporabniki
Slovenija	21%	5%
Irska	22%	12%
VB	31%	20%
ZDA	60%	65%

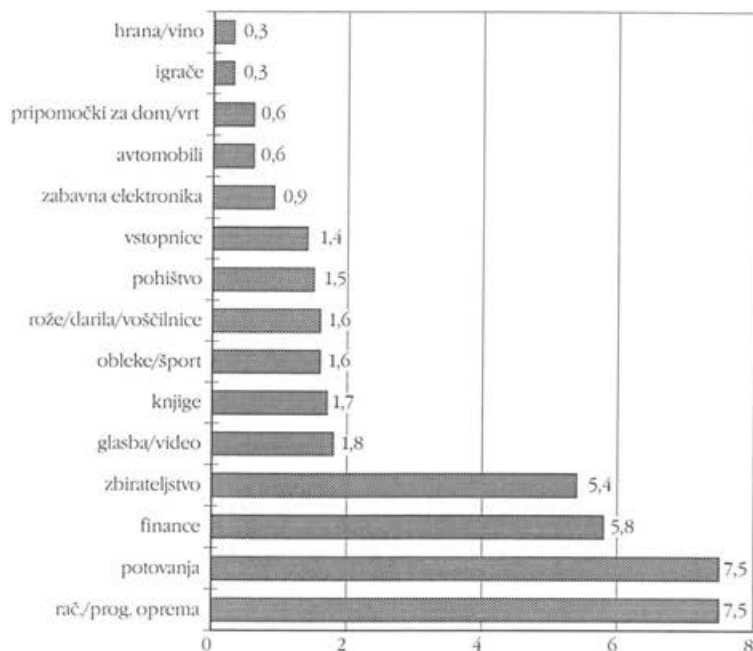
Vir: RIS

S povečevanjem števila uporabnikov interneta v Sloveniji, ter s tem povezano naraščajočo demografsko in dohodkovno pestrostjo, ugotavljajo v RIS anketah celo zmanjševanje interesa po nakupovanju na internetu. Pri tem je potrebno vedeti, da - glede na rezultate telefonskih anket - večina uporabnikov interneta še vedno ne poseduje kreditno/plačilne kartice.

Kot glavne ovire pri povečanju elektronskega nakupovanja se pojavljajo: strah pred zlorabo, togost slovenskih bank (spomnimo se samo prepovedi plačevanja s plačilnimi karticami ob nakupih na Internetu v tujini s strani nekaterih največjih bank) in seveda tudi pomanjkanje ponudbe v Sloveniji. Tako se v praksi ugotavlja, da so tudi preštevile obstoječe "virtualne trgovine" oziroma ponudbe elektronskih nakupov neažurirano spremljane s strani ponudnikov. Elektronsko bančništvo pa je v precej začetni fazi in ne ponuja razširitve dejavnosti in uvajanje "elektronskega denarja" (E-chash), ampak predvsem prenaša v kibernetški prostor le storitve, za katere je v banki "potrebno čakati v vrsti". Če izhajamo iz zgoraj navedenih dejstev, lahko rečemo, da ob obstoječi (ne)ponudbi ne moremo pričakovati pretirane rasti elektronskega nakupovanja.

Če pa pogledamo napoved obsega kibernetškega nakupovanja za leto 1999 v ZDA, lahko vidimo, da obstaja dokaj širok obseg potencialnih sektorjev, ki bi lahko tudi v Sloveniji v veliki meri virtualizirali svoje trgovanje in posledično tudi oglaševanje. Seveda je potrebno pri tem ob urejenih plačilnih pogojih in varnosti transakcije, zagotoviti ažurnost virtualnega trgovanja tudi z hitro dostavo blaga na dom. Za spodbujanje virtualnega trgovanja pa seveda potrebujemo srednjeročno medsektorsko strategijo spodbujanja virtualiziranih telestoritev kot sestavnega dela strategije informatizacije.

Graf 2: On - line transakcije v ZDA, napoved za l. 1999 v milijardah \$

Vir: *The Economist*

1091

Rezultati raziskave RIS 99 podjetja pa kažejo, da on-line avtorizirane prodaje končnim potrošnikom v Sloveniji skorajda nimamo (manj kot 1% podjetij ponuja to možnost). Zaskrbljujoč pa je tudi podatek, da velika večina slovenskih podjetij o virtualizaciji prodaje oziroma o on-line prodaji sploh ne razmišlja. Tako "celo med največjimi več kot 80% o tem še ni razmišljajo". Če pustimo ob strani dejstva, da določena podjetja sploh ne poslujejo s končnimi potrošniki ter da obstajajo nekatere dejavnosti, kjer je težko virtualizirati prodajo, vseeno preseneča predinformacijska miselnost načrtovalcev razvoja v slovenskih podjetjih. V prvih analizah rezultatov ankete analitiki RIS projekta ugotavljajo, "da se napovedi, ki so jih v načrtih za on-line prodajo za naslednjih 12 mesecev dajala podjetja v decembru 1998, v decembru vsekakor niso uresničila".

Zaostajanje pri elektronskem poslovanju je dvakrat paradoksalno, saj imamo primerjalno relativno primerjalno dobro informatizirana podjetja in javno upravo ter gospodinjstva, hkrati pa tudi v raziskavi Osebna uporaba IT v Si in EU izraženo visoko zanimanje za storitve informacijske družbe v Sloveniji (glej tabelo). Odstotki zanimanja za storitve informacijske družbe celo za četrtno presega zanimanje v EU.

Paradoksalnost ob izraženih načelnih interesih po uporabi si ne moremo drugače komentirati kot s pomanjkanjem razvojnih politik informatizacije tako na ravni države kot tudi na ravni potencialnih ponudnikov storitev.

Tabela 2: Uporaba in zanimanje za storitve informacijske družbe v Sloveniji

	Uporabljam	Ne uporabljam, a me zanima	Me ne zanima
Upravljanje osebnega bančnega računa, pregledovanje denarnih tečajev, borznih informacij in ostalih ekonomskih zadev prek računalnika	4,4%	41,1%	54,5%
Dobiti zdravniški nasvet prek računalnika, recimo razlago rentgenskih slik ali krvnega testa	0,9%	50,1%	50,8%
Ogled vseh evropskih muzejev prek računalnika, kadar si zaželite in glede na vaše lastne interese	1,3%	42,8%	55,9%
Preko računalnika stopiti v stik in razpravljati s politiki	0,4%	16,8%	82,8%
Opraviti izobraževalni tečaj doma prek računalnika ali televizije	1,8%	50,4%	47,8%
Pripraviti popoln načrt izleta (dobiti informacije okrajih, potovanja, rezervaciji itd.)prek računalnika ali teleteksta	3,1%	56,3%	40,6%
Prek računalnika pregledovati dnevne časopise in ostale informacijske servise	6%	36,2%	57,8%
Prek računalnika dobiti informacije o video in avdio kasetah, CDjih, knjigah, računalniški opremi ali storitvah (če jih kasneje nameravate kupiti ali najeti)	4,7%	41,9%	53,4%
Prek računalnika iskati delo in pregledovati prosta delovna mesta	4,1%	52,1%	47,4%
Prek računalnika dobiti informacije o svojih potrošniških pravicah	1,6%	59,6%	38,3%
Sklepovati finančne pogodbe, na primer zavarovanje, najem kredita prek računalnika	0,1%	34,1%	65,8%
Opravljati upravne in uradne storitve (npr. urejati dokumente, vloge) od doma na občini, upravni enoti ali krajevni skupnosti prek računalnika	0,7%	52,5%	46,8%

Vir: RIS

V povezavi z elektronskim poslovanjem in nakupovanjem je tudi računalniško podprto delo na domu, ki je večinoma še odsotna praksa slovenskih podjetij, čeprav je po rezultatih ankete RIS-podjetja 1998 mogoče načeloma teledelo izvajati v skoraj polovici podjetij oziroma v večini, ki imajo tudi dostop do interneta. V praksi pa zaposleni delajo oziroma dostopajo od doma le po nekaj ur mesečno. Pravih teledelavcev skorajda ni, če seveda izvzamemo naraščajoči delež dodatnega "nadurnega" dela doma z občasnim dostopanjem do strežnikov delovne organizacije ali izmenjavo podatkov.

Do podobnih rezultatov smo prišli tudi sami v raziskavi Delovno okolje v Mestni občini Koper: Stanje, problemi, razvojni trendi (Trček, 2000). Pri raziskovanju informatizacije v lokalnem in regionalnem delovnem okolju v občinah Koper, Izo-

la, Piran smo v anketi ugotovili, da bi lahko po samooceni 75% zaposlenih z višjo in visoko izobrazbo svoje delo pretežno opravljalo kot teledelo. Večina jih ima tudi osebni računalnik v lastnem gospodinjstvu. Zaradi specifičnosti dela v prevladujočih sektorjih na Obali, bi lahko tem potencialnim teledelavcem dodali vsaj še 50% zaposlenih z nižjimi stopnjami izobrazbe. V praksi pa teledelo v raziskovanem regionalnem in lokalnem delovnem okolju skoraj ne obstaja, če izvzamemo manjšo skupino programerjev, ki deljao doma oziroma servisirajo svoje produkte on-line.

Na osnovi čez osemdeset usmerjenih intervjujev z vodilnimi delavci v različnih tipih delovnih organizacij, ki so prisotne v regiji, smo ugotovili, da gre skorajda izključno za blokado na ravni organizacijske kulture oziroma nezaupanja v zaposlene. Tako se vodilnim delavcem zdi teledelo predvsem "utopična fantazija" in "možnost za nedelo že tako premalo delavnih zaposlenih". Pomen teledela za bodočo družbeno-prostorsko organizacijo pa je zaradi identičnih vzrokov odsoten tudi v nacionalnih razvojnih dokumentih.

Sklep: Dostop za vse!

Najnovejše mesečne sondeže uporabe interneta kažejo prve indice zmanjševanja uporabe. Analitiki RIS raziskovalne ekipe ugotavljajo, da se je uporaba "konec leta 1999 zmanjšala predvsem med šolajočo populacijo, samozaposlenimi, manj intenzivnimi skupinami uporabnikov ter v ne-ljubljanski regiji". To razvojno problematično zmanjšanje komentirajo s koncem "začetne fascinacije", ker računalništva in angleščine ne vešča "večina ne najde privlačnih vsebin". Trend, ki smo ga sicer predvidevali, je razvojno zaskrbljujoč, ker iz sfere informatizacije izstopajo na dohodkovi lestvici nižje stratificirani sloji. Hkrati pa prihaja do povečevanja razkoraka med informacijsko aktivnim centrom in "ne-ljubljanskimi" regijami. Kaj je rešitev tega negativnega trenda?

V pregledu dosedanjih informacijskih politik in v poskusu odgovora na vprašanje, kaj naj bi bilo urbano planiranje v kibernetičnem prostoru, Graham (1999) podaja tri prevladujoče prakse pri izvedbi informatizacije na ravni mest: globalno pozicioniranje, endogeni razvoj in virtualne demokracije. Pri globalnem pozicioniranju je šlo za logiko tako imenovanih "teleportov", ki je bila prevladujoča v osemdesetih; pri endogenem razvoju ima v mislih informatizacijo na lokalno-regionalni ravni, ki povezuje ekonomske, družbene in kulturne akterje; pri lokalni virtualni demokraciji pa gre za omogočanje dostopa najširšim slojem prebivalstva in njihovo vključevanje v civilno-družbene (politične) razprave, povezane z reševanjem konkretnih problematik, ki zadevajo sobivanje v urbanem okolju.

Izhajajoč iz kritik "teleport" pristopa kot prevladujočega pristopa pri snovanju politik informatizacije, kjer je običajno šlo za oblikovanje informacijsko visoko razvitih otokov, ki pa so ali prispevali manj kot so si načrtovalci želeli ali pa sploh niso prispevali k razvoju informatizacije celotnih mest ali regij, lahko rečemo, da je za uspešno informatizacijo potrebno kombinirati vse tri strategije.

Pri tem pa je dolgoročno vsekakor pomemben poskus oblikovanja lokalno-regionalnih informacijskih omrežij, ki so odprta do uporabnikov in vsebin. To lahko

dosežemo z javno dostopnimi informacijskimi omrežji, ki zagotavljajo tudi oblikovanje neprofitnega kibernetskega prostora, razvoj številnih kibernetskih (sub)kultur in spodbujanje tudi lokalnih "majhnih" pobud elektronskega potrošništva. Množični neomejen dostop, ki bo vključeval tudi javno dostopne delovne postaje za brezplačno uporabo, brezplačne uvajalne tečaje oziroma tečaje informacijskega opismenjevanja, svetovalne telefone, lokalne centre za teledelo, sposojevalnice opreme in subvencioniranje nakupa potrebne opreme deprivilegiranim slojem, je tisto nujno minimalno izhodišče informacijskih razvojnih strategij, na kateri lahko gradimo informatizirano Slovenijo.

LITERATURA

- Bakke, John W. (1999): Developing Telework Regulations. *Teletronikk*, 4.
- Downey, John & Jim, McGuigan (Ed.) (1999): *Tehnocities*. London: Sage.
- Evropa in globalna informacijska družba: priporočila za evropski svet (1994): IZUM: Maribor (Bangelmanovo poročilo).
- Graham, Stephen (1999): Towards Urban Cyberspace Planning: Grounding the Global through Urban Telematics Policy and Planning. V J. Downey & J. McGuigan (Ed.), *Tehnocities*, 9-34. London: Sage.
- Graham, Stephen & Simon Marvin (1996): *Telecommunications and the City: Electronic Space, Urban Places*. London: Routledge.
- Jackson, Paul J. & Jos M. Van Der Wielen (Ed.) (1998): *Teleworking: International Perspectives, From Telecommuting to the Virtual Organisation*. London: Routledge.
- Kreitzman, Leon (1999): *The 24 Hour Society*. London: Profile Books.
- Loader, Brian D (Ed.) (1997): *The Governance of Cyberspace: Politics, Technology and Global Restructuring*. London: Routledge.
- Oblak, Tanja (1998): Miti v slikah in podatkih: Moderna tehnologija skozi žensko in moško optiko?. V V. Vehovar (ur.), *Internet v Sloveniji*, 238-256. Izola: Desk.
- Rash, Wayne Jr. (1997): *Politics on the Net: Wiring the Political Process*. New York: W. H. Freeman.
- Status Report on European Telework: New Methods of Work (1999): Brussels: DC Information Society (najnovejša verzija je dostopna na <http://www.eto.org.uk>).
- Teleworking in Ireland: New Ways of Living and Working, Report of the National Advisory Council on Teleworking (1999): (<http://www.telework.ie/NACT/report/index.html>).
- Trček, Franc (1997): Virtualna demokracija - navideznost ali dejanskost?. *Družboslovne razprave*, 13, 24/25, 98-117.
- Trček, Franc (2000): The Work Environment: State, Problems and Development Trends. V Z. Mlinar (Ed.), *Local Development and Socio-Spatial Organisation: Trends, Problems and Policies: The Case of Koper/Slovenia*, 45-64. Budapest: LGI/OSI.
- Tsagarousianou, Roza et al. (1998): *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civil Networks*. London: Routledge.